

Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka II*

UDK 886.1/2.09:497.1 Dubrovnik

Prvi je referat u Zborniku iz pera dr. Josipa Luetića »Prilozi za povijest međunarodnog brodarstva stanovnika Koločepa i Lopuda za vrijeme Dubrovačke Republike«. Kako to i sam autor ističe, govori o međunarodnom brodarstvu i pomorsko-trgovačkoj djelatnosti pomoraca, trgovaca i trgovačkih jedrenjaka Koločepa i Lopuda od 1563. do 1807. god. Za ovaj referat se odmah uočava da predstavlja rad povijesnog znanstvenika, koji metodološki otkriva istinu sistematski građenu na činjenicama i kronologiji. Ta istina je locirana egzaktno u prostor i vrijeme, konkretna i satkana od pojedinosti kao što su imena ljudi, brodovi, dokumenti i njihovi izvori.

Tako čitajući ovaj referat upoznajemo putovanja, vrste tereta i načine osiguranja što nam omogućuje da stvorimo sliku o tadašnjoj pomorskoj privredi, koja je bila temelj procvata Dubrovačke Republike. Njezin međunarodni karakter jasno upućuje na veliko povjerenje koje su uživali brodari naših otoka, jer ne zaboravimo, radilo se o teškim vremenima, kada su brodovi, ljudi i tereti svakodnevno na morima bili izloženi brojnim rizicima, bilo da se radi o olujama, bolestima, gusarskim prepadima ili ratovima. Zato svatko, tko čitajući danas ovo štivo, među brojnim imenima naših pomoraca i pomorskih trgovaca, prepozna svoje korijene, mora kao potomak osjetiti ponos i zadovoljstvo, a autoru duguje zahvalnost što mu je to omogućio.

Čitajući drugi po redu, referat dr. Josipa Lučića »Pučki zborovi na Lopudu i Koločepu od 17. do 19. stoljeća« tonemo u maštarije u kojima kao da i danas vidimo fragmente svakodnevnog života iz tog vremena na našim otocima. Reklo bi se, pa sve je tu još isto i stoji pred nama. Lopud i Koločep sa svojim stoljetnim kamenim kućama, crkvama i samostanima. Čak su i neke ribarske »poste« i danas iste.

Zahvaljujući autoru, koji nam u ovom štivu svojim znanjem i iskustvom uglednog znanstvenika nudi mnoštvo preciznih podataka, saznajemo kakvo je bilo državno ustrojstvo na otocima za vrijeme Dubrovačke Republike, kako se birao knez i lokalni službenici, koji su bili pomični i nepomični blagdani pa čak i kakav je bio namještaj kneževa dvora i njegove kancelarije.

Pučki zborovi ili kako bi mi to danas nazivali, zborovi radnih ljudi i građana, bili su već tada mjesto i način gdje su se stanovnici javno upoznavali sa regulativom sadržanom u kapitulima. S malo riječi i govora, sve je bilo tako jasno. Bila su tu pravila ponašanja za svakoga. Za kneza i ribara, trgovca i pekara, mesara i mladoženju.

A postojali su i sindici, koji su nadzirali provođenje propisa u praksi, pa je za utvrđene nepravilnosti slijedila odgovornost i kazna i o svemu izvještaj vladi Republike.

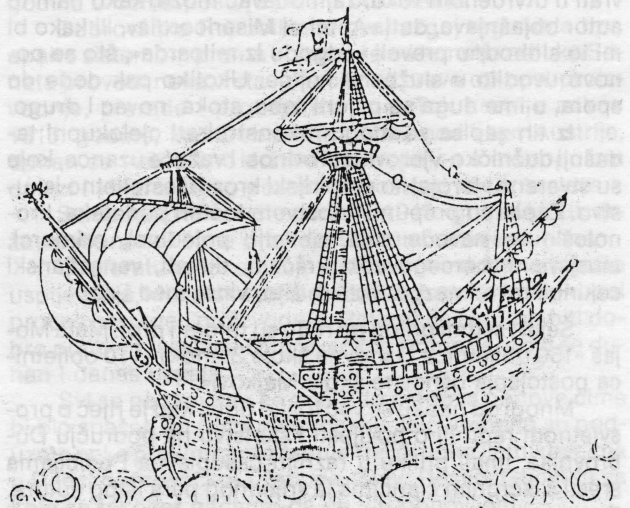
U dodacima ovom referatu autor je priložio izvorne tekstove kapitula nekih pučkih zborova i tako pružio zainteresiranim mogućnost lakšeg i detaljnijeg upoznavanja njihove originalnosti, bez mukotrpnog traženja po staroj arhivskoj građi.

Slijedeći referat iz povijesti Dubrovačkog primorja i otoka je referat kapetana Iva Šiševića pod naslovom »Uskočki vojvode Daničići podrijetlom iz Dubrovačkog primorja«.

Iako je ova tema o senjskim uskocima nezaobilazna u povijesti borbe protiv Turaka na Jadranskom moru, nije za očekivati da se među najpoznatijim senjskim uskočkim vojvodama nađe i naš pomorac Đuro Daničić iz Ošljeg. Međutim, tu su činjenice utemeljene i evidentirane konkretnim događajima, imenima i predajom. Prateći kronologiju izloženu u ovom štivu, čitajući interpretacije događaja i opise brodica, odmah se naslućuje viteška pomorska vještina autora i njegove preokupacije nadahnute povijesnim temama.

Đuro Daničić, uskok i osvjetnik, drsko je napadao i dubrovačke brodove, pljačkao sela dubrovačkog primorja i Astoreje, gdje je u jednom okršaju i zarobljen.

Po nekim zanimljivim mišljenjima on je zatočen i pogubljen u Rijeci dubrovačkoj i to u tajnosti, kako to ne bi doznali njegovi uskoci i izvršili odmazdu nad dubrovačkim selima.

Dubrovačka nava kap. Alegreti iz Slanoga 1574.

Slijedeći četvrti po redu referat prof. Mata Kapovića »Revolucionarni pokreti seljaka u Dubrovačkom primorju 1919. godine« u kojem se autor, kao vrstan poznavalac revolucionarnih pokreta i gibanja u našim krajevima, osvrće na prilike u nekim selima Dubrovačkog primorja neposredno nakon I. svjetskog rata, kad se seljaci toga kraja, pod utjecajem revolucionarnih ideja i događaja o stvaranju radničke države u Rusiji, suprotstavljaju oružjem pozivu na vojnu vježbu, koja je imala za cilj pojačati žandarmerijske i vojne snage u borbi protiv narodnog nezadovoljstva.

* Dne 6. listopada 1989. godine prezentiran je u Slanom netom izašli Drugi Dubrovački zbornik Dubrovačkog primorja i otoka. Dubrovačko se primorje proteže od Sustjepana do Imotice i od mora do granice prema Hercegovini sa otocima Koločep, Lopud, Šipan i Jakljan. Dubrovačko je primorje ili kako su ga tada zvali »Terre nove« došlo pod Dubrovačku Republiku otkupom od bosanskog kralja Ostoje 1399. godine, dok se otoci već davno prije toga nalaze u njezinom sastavu.

Pregovorima izigrani, uhapšeni i osuđeni pod lažnom optužbom da se protive novoj državi, mnogi su proglašeni krivim i osuđeni na kazne robijom, koje su im krajem 1920. godine ukinute nakon niza poduzetih akcija od strane KPJ i drugih radničkih i humanitarnih organizacija.

Ovi događaji, koji spadaju u relativno bližu prošlost naših krajeva, nažalost nisu bili, koliko je poznato, obrađeni i prezentirani javnosti, pa je ovo publiciranje u Zborniku tim vrednije.

U sadržaju zbornika slijedi prilog »Međusobna zaduženja stanovnika Slanskog primorja i Hercegovine od 1605. do 1803. godine« inženjera Ante Golušića, koji nas bilo pisanom riječi ili u prigodnom razgovoru ugodno iznenađuje svojim suptilnim poznavanjem i zanimljivim interpretacijama podataka, koji su očito dugo ležali u skoro zaboravljenim arhivskim knjigama »Diversa di Slano«.

Zaduženja i dugovi su pojmovi tako duboko ukorijenjeni u svijest naših ljudi. Nažalost, često su bili neminovnost u dramatičnoj egzistenciji, a dužnika su najčešće lišavali briga samo privremeno i to prividno. Javljali su se kada je ljudima bilo najteže, zajedno pod ruku sa siromaštvom, koje je bilo višestoljetna sudbina stanovnika ovoga kraja.

Slano je trgovački centar, ali u njemu je istovremeno i sjedište kneza i kancelarija bilježnika, koji službeno evidentira pojednosti kod nekih zaduživanja. Ako se dug ne vrati u utvrđenom roku, zajmodavac može, kako nam to autor objašnjava, dati »Aptai di Misericordia«, ili kako bi mi to slobodno preveli »odgodu iz milosrđa«, što se ponovo uvodilo u službene knjige. Ukoliko pak dođe do spora, u ime duga se mogući roba, stoka, novac i drugo.

Iz tih zapisa se mogu rekonstruirati cjelokupni tadašnji dužničko-vjerovnički odnosi i važeće uzance, koje su stvarane vjerojatno empirijski kroz višestoljetno iskustvo. Zapisi su prepuni mnoštvom točnih podataka, kronološki se navode sela, obitelji, pojedinci, primorci, muslimani, hercegovački kršćani, dukati, venecijanski cekini, krave, mazge, volovi, žito, vino, med i sol.

Šesti i sedmi prilog po redu su referati prof. Mata Mojaš »150 obljetnica Osnovne škole Slano« i »110 obljetnica postojanja osnovne škole Majkovi«.

Mnogi od nas su se već toliko puta, kad je riječ o prosvjetnom radu ili o povijesti i školstvu na području Dubrovnika, imali prilike u raznim časopisima i edicijama sresti s iscrpnim člancima iz vrijednog pera istog autora. To je uvijek svojevrsna kronika, znalčki registrirana, uokvirena i obogaćena svim mogućim podacima, kojima se nema što ni dodati ni oduzeti, a na izvjestan način kao da je već pripremljena i pohranjena za budućnost i generacije koje će je povijesno valorizirati.

Autor ukratko navodi prilike u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća iz kojih je vidljivo koliko je teško utiran put širem otvaranju škola, a posebno upotrebi hrvatskog jezika u njima. Tako doznajemo da je prva pučka škola otvorena u Slanome 1836. godine i da je nastava izvođena na talijanskom jeziku.

Revolucionarna 1848. godina odjekuje Evropom i našim krajevima, a u Slanome se na kućama pojavljuje pjesma »Poziv«, čiji stihovi bude nacionalnu svijest svih južnih slavena. U referatu su i važni podaci od utemeljenja škole u Slanome pa dalje, kao što je mjesto održavanja nastave, broj polaznika, broj razreda, uvođenje materinskog jezika, obaveza pohađanja škole za žensku djecu itd.

Zatim se navode podaci o osnivanju kulturnog društva »Sloga«, o učiteljima, školskim nadzornicima koji su posjećivali školu, o radu škole od 1919. do 1944. godine i

njezinom sudjelovanju u organiziranju aktivista koji su širili NOP i revolucionarno raspoloženje.

Referat završava poglavljem o razvoju osnovne škole Slano od 1944. god. do danas, koje je zaista temeljito obrađeno. Tu su sabrani apsolutno svi relevantni podaci o školi od oslobođenja Slanog pa dalje, poredani kronološkim redom. Osim podataka o školi u Slanome tu se mogu pročitati i podaci o osnovnim školama u selima Dubrovačkog primorja i otoka, sve sistematski obrađeno kao da se radi o programu za kompjuter.

Slijedi zatim nešto kraći prilog istog autora o 110 obljetnici postojanja osnovne škole u Majkovima u kojem čitamo da je davne 1878. godine ova škola počela s radom. Većina ljudi je taj događaj proslavila, ali bilo je i takvih, koji su djeci zabranjivali pohađanje škole.

Suprotstavljanje školovanju je i ovdje imalo svoje zagovornike, kao svuda i uvijek kad je u pitanju progres.

Navedeni su redom svi važniji događaji u povijesti ove škole, ne zaboravljajući učitelje i nadzornike od otvaranja škole do danas.

Nažalost progresivna depopulacija kao i u drugim selima Dubrovačkog primorja i otoka dovodi do smanjenja broja učenika pa i ukidanja prvo viših, a zatim i nižih razreda, čime škola praktično prestaje s radom nakon 110 godina postojanja.

Slijedi jedan vrlo zanimljiv prilog, osim po redu u zborniku mr. Nenada Vekarića o kugi u Čepikućama 1815/16. godine.

Kuga, taj zlokobni i neumoljivi jahač apokalipse, »bič božiji«, koji je svojom zarazom donosio bezbrojna umiranja širom srednjovjekovne Evrope, posljednji je put posjetio naše krajeve 1815. godine.

Pojavio se podmuklo u selu Področju kod Kune na Pelješcu i odmah bio prepoznat, ali nažalost već prekasno da se spriječi njegov apokaliptički pohod.

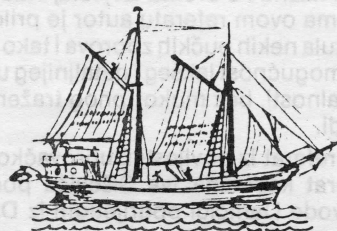
Nastaje, kako to autor impresivno opisuje, »strah, panika, strepnje mnogih roditelja gledajući dječije umiranje i vlastito raspadanje. Silna neizvjesnost, čekanje i zastrašujuće pitanje »jesam li zaražen, strah od dodira, užas lazareta.«

Svakodnevno se umire i pokapa. I tako 34 žrtve u samo jednom selu. Preživjelih skoro da i nema, samo jedan 13 - godišnji dječak, kao da se radi o nekoj užasnoj kataklizmi.

Slijedi opis kuge u Čepikućama. Kad je prepoznata, austrijske vlasti blokiraju selo u kojem se kao po nekom scenariju odvija pravi pomor. Bilanca epidemije je 33 umrlih u Čepikućama, 12 umrlih u Slanome i 2 umrlih u selu Podgori.

Bila je to kako je već rečeno, posljednja pojava kuge na dubrovačkom području.

Deveti po redu referat u zborniku je opet rad nama već dobro poznatog znanstvenika dr. Josipa Luetića. Ovaj put pod naslovom »Pomorci Lopuda i Slanske knežije u španjolskoj »Nepobjedivoj armadi« 1588. god. na kraju kojega sa žaljenjem konstatiramo da nema još teksta jer se ovaj referat kao štivo čita u dahu.

Tadašnja Engleska strahuje u iščekivanju »Nepobjedive armade« u čijim formacijama nastupaju naši ljudi i brodovi. Sukob je neizbježan, reklo bi se sudbonosan za prevlast na moru.

U vrhu komande ovog impozantnog ratnog pohoda sjede admirali braća Ohmučevići iz Slanoga, Vice Bune s Lopuda, a Martolosići, Mažibradići i drugi znani i neznani Dubrovčani su zapovjednici i mornari eskadrila i brodova. Najviše ih je iz Dubrovačkog primorja i otoka.

Vjetar i more su čudljivi saveznici. Okrenuli su se protiv jedara »Nepobjedive armade« olakšavajući tako Englezima napade, koji su bolje poznavali čudi ratnog akvatorija.

U nevremenu i pomorskim bitkama španjolska strana je izgubila 64 broda i 10.000 ljudi, a od toga, što je do sad utvrđeno, 4 broda i veliki broj ljudi iz Slanske knežije.

Španjolske pomorske institucije su, napomenimo to i ovom prilikom, obilježavajući 400 godišnjicu ovog događaja, odale posmrtnu počast dubrovačkim mornarima koji su bili na brodovima »Nepobjedive armade«, a ugledni povjesničar pomorstva iz Irske je donio i poklonio Dubrovniku komad brodske oplate jednog od naših nastradalih brodova na njezinim obalama.

Plemenita gesta svojstvena tisućugodišnjoj tradiciji pomorstva.

Drugi dio referata autor je posvetio poznatim pomorcima, admiralima i brodovlasnicima slanske knežije i Lopuda. Čitamo tako o Ohmučevićima, Dolistovićima, Pracatu, Buni, Martolosićima, slavnim i poznatim, čija se imena i danas nalaze po arhivima Evrope i svijeta. Spominjući ih mi se ponosimo njihovim podrijetlom iz ovih krajeva.

Na redu je referat »Prilog poznavanja zdravstvenih zbivanja u Dubrovačkom primorju krajem 18. stoljeća«, koji, kako se već iz samog naslova vidi, spada u povijest medicine Dubrovačke Republike.

Zahvaljujući entuzijazmu uglednog dubrovačkog liječnika i autora dr. Jurice Bačića u posljednje vrijeme su vrlo zapažena njegova povijesna istraživanja medicinske znanosti na području Dubrovačke Republike.

Čitajući ovaj prilog dolazimo do zanimljive spoznaje o tome, kako je funkcionirala zdravstvena zaštita u našim krajevima, a posebno u slučajevima pojave raznih epidemija koje su harale svijetom u to vrijeme. To se lijepo vidi na primjeru dizenterije iz 1794. godine, koji je autor iscrpno ilustrirao relevantnim podacima u kojima je čak i tadašnja korespondencija i medicinska receptura.

Zatim je tu i zanimljiv tekst pisma dr. Muzarelija u kojem opisuje Dubrovnik jezikom, kako nam autor sugerira »zajedljivog, britkog, iskričavog, jetkog i otrovnog« intelektualca. Opisuje on tako grad upoređujući ga s okrenutim magarećim samarom, Sorboneze i Salamankeze, Lazarine i Antunine, da bi posebno pažnju obratio liječnicima Đuru Hidži, Luki Stuliju i Mihi Grgureviću. Iz ovoga i drugih izvora autor kompletira dosije o dubrovačkim liječnicima, koji je dovoljan za njihovo povijesno upoznavanje.

U drugom dijelu zbornika sadržani su referati iz gospodarskog života. Prvi po redu je prilog Bora Kamića pod naslovom »Ekonomsko stanje i razvoj nekih privrednih djelatnosti na dubrovačkim otocima nakon propasti Dubrovačke Republike«.

Iz štiva ovog priloga odmah uočavamo autorovo zanimanje za povijesna istraživanja, kao i to da je čovjek od pera, s istančanim smislom za teme iz svakodnevnog života naših otoka. Tako nam svojim već dugo godina poznatim perom omogućava da se bolje upoznamo s rezultatima njegovih istraživačkih nastojanja.

Ovaj put se to odnosi na ekonomsko stanje naših otoka poslije pada Dubrovačke Republike, koje je odmah na početku referata karakterizirano slijedećom rečenicom:

»Gotovo sve je propalo, ali je pomorstvo ostalo.«

Kratka, ali zaista impresivna ilustracija tadašnjeg stanja. U prvom dijelu apokalipsa u drugom spasenje, koje izvire iz tisućugodišnje tradicije. Rečenica se doživljava gotovo kao motto, koje se ponavlja bezbroj puta.

Poslije propasti Republike, Dubrovnik se našao pod austrijskom vladavinom, osiromašen i nemoćan da upotrijebi svoju vještinu u oživljavanju privrede. Tek polovicom 19. st. polako se oporavlja pomorstvo i omogućuje stanovnicima dubrovačkih otoka da preživi teške godine siromaštva, ukrcani na brodovima, dobivaju hranu besplatno, a skromne plaće šalju svojim obiteljima, koje uz poljoprivredu, uzgoj stoke i ribarenje jedva životare.

Pojavom parabroda, prestaje gradnja brodova na jedra a time dolazi i do krize u našem pomorstvu. Ljudi sve više napuštaju otoke i sela. Odlaze »truhom za kruhom« u Sjevernu i Južnu Ameriku. Depopulacija ne jenjava. Traje u izvjesnom smislu i danas.

Odgovor na pitanje, da li je demografska revitalizacija moguća, kako je priželjkuje i sam autor ovog referata, dat će buduće generacije.

Na redu je referat Pava Ivankovića »Proizvodnja duhana u dubrovačkom Primorju«.

Duhan se na dubrovačkom području uzgaja od 1663. godine o čemu postoje pisani dokumenti.

Dubrovačka Republika je ovaj uzgoj regulirala t.zv. apalto sistemom prema kojemu se na temelju odluke Senata provodi neka vrsta licitacije za pravo otkupa, proizvodnje, prerade i prodaje duhana. Tek kasnije nakon 1815. godine, kad Dubrovnik dolazi pod vlast Austrije, duhan se tretira kao državni monopol, a s monopolom dolazi i »šverc«, tako poznat u prošlosti naših krajeva.

Samoupravnim sistemom je 1949. god. ukinut državni monopol čime prestaje i krijumčarenje duhana.

U referatu autor opisuje vrste i tipove duhana, mjesto uspijevanja, klimatske uvjete, a zatim ilustrira i cjelokupni proces prerade i proizvodnje. Referat će sigurno biti dobro primljen u selima Dubrovačkog primorja, gdje se duhan i danas uzgaja.

Svi se nadamo da će doći i do njegove obnove čime bi bio spašen od potpune propasti. Istovremeno su poduzete neke preliminarnе radnje i na drugim ljetnikovcima u Rijeci dubrovačkoj (Kaboga, Stay, Restić, Gučetić) za koje se također nadamo da će biti obnovljeni.

Ljetnikovac Bozdari s vrtom primjer je skladnog uklapanja u prirodu. Voda iz rijeke što protiče ili ona iz stijene što izvire poslužile su za oblikovanje objekta i vrta.

Siguran u ovom istinu autor piše: »Sve u ovom ljetnikovcu kao da želi potvrditi povezanost čovjeka s prirodom«.

Nažalost ova istina je danas vrlo često zaboravljena.

Za razliku od drugih vrtova dubrovačkih ljetnikovaca, onaj sa istočne strane objekta nije bio ograđen visokim zidom, i možemo sebi dočarati kako su vrela i sparni ljetni dani bili ugodni u ovom vrtu sa šetnicama, kolonadama i odrinama. A tek ljetna jutra u nimfeju, koji je sa zapadne strane objekta građen po uzoru na italijanski »giardino segreto«, zaklonjenom od jutarnjeg sunca i pogleda s broдика koje prolaze rijekom, iz čije zidne česme teče hladna izvorska voda prelijevajući se preko rubova uzidanih kamenih pila, otičući u polukružni bazen, čija je vodena površina izgledala kao ogledalo postavljeno u tlo nimfeja.

Osim izvora vode iz stijene, tu ništa nije slučajno. Sve je do najsitnijeg detalja studiozno zamišljeno i vještom rukom umjetnika napravljeno. Taj umjetnik je venecijan-

ski kipar i graditelj Marino Gropelli, čiju prepoznatljivu ruku ponovo susrećemo na crkvi Sv. Vlaha u Dubrovniku.

Slijedeći, već 15-ti po redu, referat u zborniku je »Prilog proučavanju demografske strukture »donjih sela« Dubrovačkog primorja« autora dr. Đurđice Petrović.

Imoticu, Štedricu, Topolo, Stupu i Ošlje u Dubrovačkom primorju nazivaju »donja sela« koja su smještena na padinama brda, kako bi se sačuvale ionako skromne površine obradive zemlje.

Poslije pripajanja Dubrovačkoj Republici zemlja je nakon podjele u decene bila uglavnom dodijeljena dubrovačkoj vlasteli.

Provedena je neka vrsta katastra pri čemu su obilježene granice posjeda, i sela, a odgovarajućim odlukama Dubrovačka Republika je regulirala naseljavanje ovih krajeva. Na temelju autentičnih dokumenata o popisu stanovništva iz 15. 16. i 17. stoljeća autor je iskazao brojno stanje stanovnika u ovim selima, za koje je karakteristično da su velikim brojem doseljenici iz Hercegovine, Stona i Pelješca.

U traganju za svojim podrijetlom mnogi će u ovom referatu naći zanimljive podatke, a možda i potpune odgovore na ta pitanja.

Kraj referata namijenjen je običajima po kojima se odvijao, a i danas se djelomično odvija, svakodnevni život u ovim selima, što je važno da bude napisano, jer se u današnje doba sve brzo mijenja, a stari običaji i uzance polako tonu u zaborav.

Predzadnji je po redu referat dr. Marije Planić-Lončarić pod naslovom »Brdari - zaselak Brsečina« u kojem nas autorica upoznava sa zanimljivom i smišljenom kompozicijom objekta, koja funkcijom i organizacijom prostora zadovoljava sve potrebe seoskog života.

Zaselak je izgrađen planski ili kako bi mi to danas rekli »po projektu« od ljudi doseljenih iz Bosne nakon pripajanja Dubrovačkog primorja Republici. Opet je primijenjeno iskušano pravilo da se gradi izvan obradivih površina od čijeg se uroda živi.

Autor navodi i druge primjere takvih naselja, ali slučaj brdara je jedinstven. Sve je tu inkorporirano u skladnu cjelinu. Od kuće za stanovanje, konobe, mlinice, spremišta, štale, do dvorišta s puškarnicama za obranu.

Slijedeći sadržaj zbornika dolazimo i do dijela u kojem su sadržane teme iz kulture.

Prvu je obradila i napisala dr. Nada Grujić pod naslovom »Ladanjsko gospodarska arhitektura 15. i 16. stoljeća na otoku Šipanu«.

Otok Šipan je nažalost već dobro napušten i zapušten, a stanovništvo gotovo prepolovljeno.

Ljepota njegovog krajolika obogaćena samostanima, crkvama, ljetnikovcima, ladanjskim i gospodarskim kućama, kao i drugim vrijednim spomenicima kulture, ostaje po strani, reklo bi se sakrivena, tako da se teško može i posjetiti. Čovjek ostaje začuđen tolikim brojem spomenika kulture, njihovom raznolikošću, arhitekturom, ljepotom i detaljima u kamenu, pitajući se kako je bilo moguće sve to izgraditi golim ljudskim rukama i skromnim priručnim sredstvima.

I tako nam, dok nas autor, ugledni znanstvenik i istraživač, vodi ovim štivom u posjet biserima ladanjske arhitekture na Šipanu, naviru pitanja, tko, kada i kako je to gradio, dopremajući materijal morem, mrkijentom i uskim krivudavim stazama. Pitanja bezbroj, a odgovor tek poneki. Tako da do nekih spoznaja više nikad nećemo doći, osim načelno, a to u umjetnosti ne znači skoro ništa.

Autor nas upoznaje s povijesnom slikom otoka od antike do kraja srednjeg vijeka. Susrećemo se tu s Grcima, koji su izgleda prvi i dali ime ovom otoku nazivajući ga Gypanom što znači »orlovsko gnijezdo«, Ilirima, Rim-

janima i Slavenima, koji konačno prevladavaju tek u 13. stoljeću.

Autor zastupa tezu da Šipan pripada Dubrovniku već od 7 stoljeća što dokazuje crkvama iz 6-7. stoljeća, a čiji su ostaci i danas pregledni.

U referatu se, pozivajući se na dokumente već iz 13. stoljeća, navode podaci o lokalitetima na kojima su izgrađeni ladanjsko-gospodarski objekti, kao i precizni stručni opisi njihove arhitekture, pri čemu dolazi do izražaja autorovo znanstveno usmjerenje i istraživačko iskustvo. Tu su jasno izloženi osnovni tipovi i funkcije pojedinih dijelova objekata, a posebno detaljno su obrađene teme ladanjske kuće, kapelice, gospodarske zgrade, vrtova i kula.

Sve je ilustrirano kvalitetnim i preciznim tehničkim crtežima i fotografijama karakterističnih ladanjsko-gospodarskih objekata.

Čitajući ovo štivo upoznali smo brojne i divne primjere renesansne arhitekture, smještene na prostoru jednog malog otoka, za kojega možemo reći da predstavlja jedinstveni lapidarij, čiji kameni fragmenti nisu iskopavani i sakupljeni, već se još nalaze »in situ«.

Stoga je i na nama velika odgovornost da ovo bogato povijesno naslijeđe sačuvamo i prosljedimo u budućnost generacijama koje dolaze.

U referatu »Vrtna arhitektura ljetnikovca Bozdari—Škaprlenda u Rijeci dubrovačkoj« isti autor nas uvodi u jednu za mnoge nepoznatu temu. Temu ladanjskih vrtova.

Objekat koji je autor pažljivo izabrao za primjer nalazi se u Čajkovićima, u Rijeci dubrovačkoj, na čijim su obalama smješteni i drugi najvredniji renesansni i barokni ljetnikovci dubrovačke vlastele, koji su nažalost većinom u zapuštenom stanju, devastirani kako u eksterijeru tako i interijeru. Tako je i s ovim ljetnikovcem izgrađenim na početku 18. stoljeća, a što je evidentno iz teksta autora i priloženih fotografija.

Ovaj objekat već dugo privlači pažnju mnogih povjesničara umjetnosti, a dr. N. Grujić i dr. V. Marković su na njemu bili vodili istražne radove, izvršili kulturno povijesnu valorizaciju i dali prijedlog konzervatorskih smjernica za obnovu, prema kojima se već pristupilo izradi tehničke dokumentacije.

U toj skromnoj arhitekturi, štedljivih prostora i sadržaja, ništa bitno nije izostalo, a što je karakteristika srednjevjekovne izgradnje na Dubrovačkom području.

Posljednji referat zbornika su »Pripovijetke i predaje iz Dubrovačkog primorja« dr. Maja Bošković—Stulli, koji je rezultat istraživanja Zavoda za istraživanje folkloru iz Zagreba i samog autora.

Pripovjedači Mare Kulišić iz Trnove, Niko Roko iz gornjeg Zatona i Pero Cvjetović iz Majkova, koji su autorici dali »interview« na lijepom jeziku naših primoraca zaslužuju barem skromno mjesto u povijesti Dubrovačkog primorja, da bi im se tako odužili za iskazanu ljubav i uloženi trud u prikupljanju i prepričavanju pripovijetki iz narodne predaje.

Autorova je lijepa gesta da je data njihova kratka biografija kako bi ih buduće generacije mogle spominjati.

Njihove pripovijetke, tako izražajne, nabijene šalom i zbiljom, radosti i tugom, strasti i čežnjom, predstavljaju neiscrpnii izvor iskonske ljudske mudrosti tako tipične za ljude ovoga kraja.

Neka ovaj prikaz završi s jednom od njih. »Došla kraljica neka na kobili, tu u Slano. Kobila bila žedna pa je dovela kala mora, a kobila ne čela pit. Ona provala rukon i rekla: Slano je, ah što je Slano!«

I tako se prozvalo Slano.

Miho LAZAREVIĆ